

Patratgs da festa naziunala

Da las migraziuns gualsras al «squitsch da pievels fomentads»

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ «Il P[azzanun] s'extenda parallel a l'Engiadina Bassa da la Bielerhöhe (2021 m) vers il nordost e sbucca al vest da Landeck en il Stanzertal. En il temp autmedieval han cultivà e populà Rumantschs da l'Engiadina il P[azzanun] (...). Il 1320 è ina grupp da Gualsers, tributaris dal suveran dal Tirol, sa chasada a Cuttūra. La vischnanca (...) appartegneva en il temp medieval ecclesiasticamain ad Ardez ed a l'uverstgieu da Cuira (...). Da quel temp furmavan ils purs e colonists rum[antschs] anc la maioritad da la populaziun da Cuttūra; pür en il 15. tsch[ientaner] èn els vegnids minorisads en consequenza da la segunda unda d'immigraziun da Gualsers, o[ravant] t[ut] en la part sut da la Val Jam che sbucca a Cuttūra (...). Durant plirs tschientaners han purs da l'Engiadina alpegia lur muaglia en il P[azzanun], (...) quels d'Ardez, Guarda e Ftan sin [las alps] da la regiun dal Vermunt da l'autra vart dal Pass Futschöl (2768 m) e da la Fuorcla Vermunt (2798 m)*. Il vitg da Cuttūra è pia naschì sco fracziun d'Ardez e vegnì germanisà da Gualsers vegnids dal Vorarlberg sur la Bielerhöhe; las guerras e cunzunt il triumf da la reformaziun en ils vitgs engiadinais a nord da l'En als han separads politicamain dal Pazzanun (oz Paznaun).

Ina scuntrada grategiada

Durant la Segunda guerra mundiala ha la cuntribanda cun l'Engiadina megliera in pau il provediment dal vitgs tirolais limitrofs. Uss èn ils temps sa midads. Cuttūra/Galtür, cun ses vast territori da ski, ha 820 olmas e posseda nundumbraivels hotels. Ardez, cun las fracziuns da Boscha e Sur En, dumbra mo pli 426 olmas e sto vegnir sez fracziun da Scuol davent da Bumaun 2015. La festa naziunala 2014 è pia stada la davosa da la vischnanca d'Ardez. Questa aveva envidà «Bürgermeister» Anton Mattle (Cuttūra), cun sias societads culturalas (musica, costums e tiradurs) e la populaziun da la vischnanca a lezza occurrenza istorica. Quai ha dà ina festa naziunala memorabla sin il plaz da scola fullanà dal vitg engiadinais. La musica da Cuttūra sunava entant che quella d'Ardez cuschinava.

Il maletg dal singul Svizzer e da la singula Svizra davart la festa naziunala èn fitg differents.

KEYSTONE

Mattle, ussa vicepresidente dal Cussegl grond tirolais («Landtag») a Puntina, ha resumà ils tschientaners d'istorgia cuminaivla en sia allocuziun e punctuà sia cuntentientscha ch'ins haja pudì nuar puspè la colliaziun da dus vitgs limitrofs en noss mund globalisà. El è sa legrà da salidar puspè dus conjugals d'Ardez ch'avevan fatg ina visita a Cuttūra avant onns, gist suenter la tragica lavina da 1999 (31 morts). Lur ha la musica d'Ardez sunà ed il chor d'Ardez chantà. Igl è pia stà la scuntrada bain gartegiada da duas cuminanzas cun lur dus presidents, Mattle ed il davos «capo» d'Ardez, Jonpeider Strimer. Quai d' segir quaida d'ir sez ina giada a far visita a Cuttūra.

Tge inna per la Svizra?

Ma er il pievel d'Ardez ha chantà, sco ch'ì tutga per ina festa naziunala: El ha chantà trais strofas dal psalm svizzer en la versiun rumantscha valladra. Gist il di avant aveva La Quotidiana publicgà ina columna critica da Giusep Capaul davart las stentas per stgaffir in imni naziunal nov. Il Psalm svizzer saja «per biars memia religius», ma il Cussegl federal al «tegn per

enconuschents e digns». Enconuschent è'l segir, degn è'l er, pia adattà al spiert d'ina festa naziunala. È'l propi «memia religius»? L'autur l'ha scrit per stimular da far endament «Dieu in tschèl» cun contemplar «l'aurora» ed «ils munts», lura «la saira in splendor da las stailas», il «firmamaint» e finalmain las «nùvlas». Quai è la religiusadad persunala dal poet, ses sentiment liric. Tgi che chanta po colliar autras associaziuns u auters patratgs cun quellas realitads dal mintgadi. Il psalm svizzer numna Dieu «bap etern» tenor il maletg tradiziunal da lezza giada; quest na vala oz per blers umans betg pli, ma sto la Svizra midar ses imni pervi da quai? Quai pudess ins ponderar sch'ì pajais n'avev nagin problem pli urgent; constat quai? La resposta stat en il preambel da la costituziun federala, dal rest menziunà da Capaul en sia columna: «En num da Dieu il Tutpussant! Il pievel svizzer ed ils chantuns, (...) en solidaritad ed avertadad vers il mund, (...) savend (...) che la fermezza dal pievel sa mesira vi dal bainstar dals flavelis, sa dattan la sequenta costituziun.» Mo flosclas? Na, din las cifras: Il 2012 eran 38,

2 % da la populaziun svizra d'almain 15 onns catolics, 26,9 % reformads e 5,7 % cristians d'autras baselgias e cuminanzas. Quai legitimescha las baselgias da s'exprimer davart quai che dat da patratgar en il pajais.

Lester ch'ins inscuntra ha in num

Ils 10 da zercladur 2014 han Markus Büchel, president da la conferenza dals uvestgs svizzers, e Gottfried Locher, president dal cussegl da la federaziun da las baselgias protestantas en Svizra, firmà in text ch'appellava «a l'ocasiun da la dumengia dals fugitivs (...) a parter cun ils ,nungiavischads' da la societad, cunzunt ils migrants.» En il context d'oz para quai segir bler pli urgent che midar l'imni naziunal: Ils migrants èn savens ils «flavelis» d'oz. Quai han lura punctuà ils uvestgs svizzers en lur messadi dals 1. d'avust 2014, formulà da l'uestg emerit da Ligiuaun Pier Giacomo Grampa (*1936 a Busto Arsizio en Lombardia): «Sis mais suenter l'iniziativa ,cunter l'immigraziun massiva' e paucs mais avant l'iniziativa ,Ecopop' ston ins ponderar davart quai che fa ora ,l'identitad' da la Svizra, davart

nossas relaziuns cun ils ,esters' e co che nus ans imaginain la convivenza en noss pajais.» Il text fa endament l'atgnadad da la Svizra sco «Willensnation» (per tudestg er en il text talian) e «la ,furmla magica' cha ha savi, lavurond per reger il pajais, unir las differenzas culturas politicas: La liberala, la socialista, la catolica, la reformada, la burgaisa e la purila (...). Ins na po betg negar la profunda enragischaziun da las valurs biblicas e cristianas en il pievel svizzer (...). Lezzas vegnan dentant, memia savens, preschentadas e proclamadas da tgi che las vul malduvrar cunter in inimi (l'auter, l'ester, il muslim).» Il messadi stigmatizescha la «vargugna» dal dumping salarial, «situaziun malgista, umiliaziun ed offaisa per il lavurer svizzer». Lura vegn in paragraf intitulà «l'exclusiun», forsa la part la pli profunda e significativa dal messadi: «La reacziun instinctiva e spontana [dal Svizzer] è l'exclusiun, anzi, ina bloccada gia avant l'enconuschientscha. L'emprim sentiment che maina a la bloccada è la tema, sentiment legitim e natural (...). La resposta adequada stimulescha però ad enconuscher l'auter, a surmuntar l'ignoranza da quai ch'ins n'enconuscha betg (...). L'auter che nus inscuntrain, impiegà da cunfin, camariera da l'Europa da l'ost u fugitiv nigerian, ha in num, ina fatscha, in surrir, in siemi, ina dolor, ina speranza ch'ans po gidar a l'enconuscher meglier.»

Egoissem e solidaritad

L'admoniziun finala d'uestg Pier Giacomo na dastg'ins betg scuvar sut maisa: «Nus savain ch'ì fa mal d'emigrar, ch'ì deriva da la misergia e ch'ì oblihescha l'uman a tschertgar utrò ina lavur ed ina chasa. L'experientscha da pievels oz disfavisads ha tutgà era nus anc avant paucas generaziuns (...). Il squitsch da pievels fomentads na pon ins betg cumbatter cun armas u cun miraglias adina pli autas, mabain cun reparter danovamain quels bains che l'engurdientscha ha prendì davent da blers pajais dal mund (...). Noss egoissem è quel mal ch'ans mazza (...). Noss pajais duai finalmain prender serius sia devisa: ,In per tuts, tuts per in'.»

* Martin Bundi en: Stiftung Historisches Lexikon der Schweiz (ed.), *Lexicon Istorico Retic, tom 2. Cuira (Desertina), ISBN 978-3-85637-391-7) 2012, p. 146, chavazzin «Paznaun».*